

УДК 94 (477+437) "1922-1935" : 304

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.4.285>

*Сергій Кузьмінський**

ОСВІТНЯ ТА КУЛЬТУРНО–ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ТА СТУДЕНТСЬКОГО КОЛЕКТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В ПОДЕБРАДАХ 1922–1935 РОКАХ

Анотація: *Стаття присвячена висвітленню культурно-просвітницької діяльності науково-педагогічного та студентського колективів Української господарської академії у Подєбрадах у 1922-1935-х рр. Тема культурної спадщини української діаспори є сьогодні надзвичайно актуальною, оскільки вона дає можливість побачити загальну картину діяльності української інтелігенції не лише в Україні, а й за її межами, зокрема у Чехословацькій республіці. Незважаючи на те, що українські вчені досліджували діяльність еміграції у міжвоєнний період тема культурно-просвітницької діяльності залишається лише частково розкритою. Отже метою дослідження стало розкриття освітньої та культурно-просвітницької діяльності науково-педагогічного та студентського колективів Української господарської академії у Подєбрадах в 1922-1935 роках та її вплив на суспільні настрої української еміграції. У дослідженні було застосовано генетичний, порівняльно-історичний методи та метод аналізу. Доведено, що крім наукової та навчальної діяльності науково-педагогічний і студентський колективи Української господарської академії здійснювали культурно-просвітницькі заходи через організацію товариств і спілок. Культурно-просвітницька діяльність була спрямована на збереження свідомості представників української діаспори та її ідентифікації.*

Ключові слова: *українська еміграція, Чехословацька республіка, Українська господарська академія у Подєбрадах, освітня та культурно-просвітницька діяльність*

Вступ. Унаслідок поразки національно-визвольних змагань і можливості збудувати власну державність – Українську Народну Республіку та Західноукраїнську Народну Республіку український народ знову опинився у складі інших держав. Найактивніша частина борців за національне та соціальне визволення українського народу, які брали участь у подіях 1917-1920 рр. у Східній і Західній Україні або підтримували їх тією чи іншою мірою, змушена була залишити Батьківщину. Основними осередками цієї еміграції у 1920-30-ті роки стали Відень, Варшава, Берлін, Париж, Прага та деякі інші міста Європи. Варто зазначити, що значну частину емігрантів становили представники української національно свідомої інтелігенції – вчені, університетські професори та викладачі, студенти та учнівська молодь, інженери, літератори.

Та частина української інтелігенції, яка виїхала до Чехословаччини, отримала допомогу від держави у вигляді акції. Державну акцію допомоги емігрантам запропонував перший президент Чехословацької республіки Томаш Масарик, який співчував національно-визвольним змаганням українців. У результаті цієї акції українські емігранти

* Кузьмінський Сергій Григорович – аспірант, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4161-3530>; e-mail: s.h.kuzminskyi@npu.edu.ua

отримали допомогу й умови, в яких розгорнули культурно-просвітницьку та науково-педагогічну діяльність.

У найбільших містах Чехословаччини було засновано низку українських товариств, шкіл, організацій. Серед них було створено також Українську господарську академію у Подебрадах (далі – Академія).

Історіографія питання. В українській історіографії діяльність Української господарської академії розглядали низка вчених, зокрема Б.Єржабкова, О.Басун, О.Песчаний, С.Ульяновська, В.Ульяновський, О.Даниленко.

Наразі Бланка Єржабкова, досліджуючи долю українських емігрантів у Чехословаччині, показала умови, в яких жила та працювала українська інтелігенція, її зв'язки з чеською інтелігенцією, її прагнення та досягнення. Дослідивши проблему, вона прийшла до висновку, що українська інтелігенція не розірвала зв'язків з культурно-просвітницькими колами Закарпаття, Галичини та Буковини¹.

Діяльність Української господарської академії у Подебрадах та її вплив на культурно-освітню діяльність українських емігрантів вивчала у своїх працях О.Пеленська. У своїй праці вона представила, фактично, всю плеяду української інтелігенції, яка працювала у міжвоєнний період у Чехословацькій республіці, у тому числі наукові й освітні осередки, які впливали на суспільно-політичне життя чеського суспільства².

Діяльність українських емігрантів у Чехословаччині 1920–30-х років, як яскраве явище української культури і науки, представили вчені С.Ульяновська та В.Ульяновський. Вони виявили, що українці зробили значний внесок до національної скарбниці, розвивали основні напрями україністики, знайомили світ з унікальним феноменом українства і тим самим збагачували європейську науку та культуру. Дослідники зазначили, що довгий час українська спільнота була позбавлена можливості вивчати діяльність українців за кордоном, зокрема й у Чехословаччині, але тепер архіви та бібліотеки доступні кожному науковцю і є можливість гідно оцінити працю наших співвітчизників у цей період³.

Б.Жилинський, розкриваючи у своїй праці діяльність українських славістів в еміграції у Чехословаччині, передусім зазначав, що вони працювали в умовах академічної свободи. Учені були вільні у виборі тем і методів дослідження, їм не нав'язували наукові концепції, вони мали можливість стояти на таких позиціях, які вважали аргументованими та правдивими. На його думку, найбільш позитивною була також близькість до європейських наукових осередків, можливість співпраці із зарубіжними колегами⁴.

Отже, більшість досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців присвячені діяльності української інтелігенції у Чехословаччині у міжвоєнний період, де вони

¹ Єржабкова Б. Українці в Празі між двома світовими війнами. *Визвольний шлях* (Лондон). 1990. Кн. 8 (509). С. 993-1000.

² Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. *Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехословаччині*. Нью-Йорк-Прага: Національна Бібліотека Чеської Республіки – Словянська бібліотека, 2005. 221 с.

³ Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами. *Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича* / Упор. С.В. Ульяновська; Вст. ст. І.М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича; Додатки С.В. Ульяновської, В.І. Ульяновського. Київ: Либідь, 1993. 592 с.

⁴ Zilynskyj B. Ukrajinci v Čechách a na Moravě. (1894)1917 – 1945 (1994). Praha, 1995. 128 с.

показують життя та творчість українських науковців, освітян і діячів мистецтва у контексті можливостей, які отримали українські емігранти. Тільки окремі вчені зосереджувались на вивченні того чи іншого навчального закладу, товариства чи видання. Незважаючи на те, що українські вчені досліджували діяльність еміграції у міжвоєнний період тема культурно-просвітницької діяльності залишається лише частково розкритою.

З огляду на вищесказане, *метою нашої статті* є розкриття освітньої та культурно-просвітницької діяльності науково-педагогічного та студентського колективів Української господарської академії у Подєбрадах у 1922-1935 роках та її вплив на суспільні настрої української еміграції.

Методологія. З позицій історизму висвітлено процес діяльності української міжвоєнної еміграції у Чехословаччині, зокрема діяльність Української господарської академії в Подєбрадах. У дослідженні діяльності Академії важливу роль відіграло застосування генетичного, порівняльно-історичний. Використання генетичного методу дозволило послідовно розкрити діяльність Академії, визначити причинно-наслідкові зв'язки у процесі їх розвитку. За допомогою порівняльно-історичного методу прослідковано відмінності в діяльності Академії у 1920-х та 1930-х роках, умовах перебування української еміграції у Чехословаччині протягом 1920-30-х рр.

Основні засади діяльності Української господарської академії. Українська господарська академія була створена за сприяння Українського громадського комітету в Празі і вже 22 квітня 1922 р. розгорнула свою діяльність. До структури Академії входило три факультети: з 19 кафедр складався агрономічно-лісовий, з відділами агрономічним і лісовим, з 20 кафедр складався сільськогосподарський інженерний, з відділами гідротехнічним і хімічно-технологічним, з 20 кафедр складався економічно-кооперативний, з відділами економічним, кооперативним і статистичним⁵. Академія стала не лише першим науковим центром, а й потужним осередком культурно-просвітницької діяльності. Головною метою культурно-просвітницької діяльності було збереження історії української державності та культурної спадщини для майбутніх поколінь українців.

Українська господарська академія містилася у Подєбрадському замку та готелі «Centra». Навчалися студенти в ній безкоштовно, крім того був заснований стипендіальний фонд для студентів. Академія фінансувалася чеським урядом за рахунок кредитів, що виділялися на допомогу політичній еміграції.

З 1922 по 1935 рр. в Академії навчалася 786 дійсних і вільних слухачів, це були переважно українці, але серед них білоруси, росіяни та болгарини.

В Академії працював надзвичайно потужний професорсько-викладацький колектив, загалом 118 викладачів. Серед них переважну більшість склали українці. Але до викладання в Академії долучались і запрошені чеські викладачі. У підготовці студентів брали участь відомі українські науковці: О. Ейхельман, С. Бородаєвський, Л. Бич, А. Вікул, Л. Грабина, В. Іваницький, С. Комарецький, Б. Мартос, К. Мацієвич, О. Мицюк, М. Славінський, В. Чередиїв, І. Шереметинський, Ф. Щербина, П. Андрієвський, І. Горбачевський, В. Старосольський, І. Шовгенів, С. Романовський та інші⁶.

⁵ *Песчаній О.О.* Українська господарська академія в Подєбрадах. *Історичний архів*. 2008. Вип. 2. С. 146-151. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Peschanyi_Oleh/Ukrainska_hospodarska_akademii_v_Podebradakh.pdf

⁶ *Ярошенко Т.* До історії одного архіву: фонди Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені – відтепер у Могилянській книгозбірні. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 1. С. 25-28.

Українська господарська академія – центр культурно-просвітницької діяльності. Протягом усього періоду діяльності Української господарської академії за її сприяння й опіки діяли культурно-просвітні, мистецькі та спортивні організації.

У підсумках про свою 10-річну діяльність працівники Академії зазначали, що у 1932 р. Українська господарська академія стала важливою культурною цінністю: «За короткий час своєї чинності вона встигла дати помітні позитивні наслідки. Вона стала поважною високою школою, належно упорядженою та забезпеченою кваліфікованим професорським складом... Вона виявила себе як осередок наукової дослідчої праці. Вона спричинилася до значного поширення наукової та фахової літератури на українській мові. Вона, нарешті, зробилася одним з більших організуючих центрів української інтелігенції за кордоном»⁷.

Великі труднощі виникли коли уряду Чехословаччини довелося зменшити фінансування установ, створених емігрантами. Не обійшла ця проблема й Українську господарську академію. За ініціативою більшості науковців Академії у жовтні 1934 р. було створено Товариство прихильників УГА з метою не допустити її ліквідації. Але товариство не змогло матеріально забезпечити функціонування Академії. У зв'язку з чим було прийняте рішення змінити характер її діяльності. Уже в листопаді 1932 р. при Українській господарській академії почав свою діяльність Український техніко-господарський інститут позаочного навчання. Щоб якимось чином його фінансувати був відкритий спеціальний Фонд української політехніки. Переважна більшість коштів цього фонду збиралася українською інтелігенцією, яка працювала у країнах Європи США та Китаї. Значну частину зібраних коштів фонд виділяв на видання підручників для навчання студентів⁸.

До жовтня 1941 р. було видано близько 1 500 друкованих аркушів підручників і посібників. Одним із найціннішим був курс лекцій «Українська культура».

Крім навчальної літератури Українська господарська академія видавала інформаційні та ювілейні збірники. Усі вони носили популяризаційний характер – поширювали знання про українство. Унікальним, на нашу думку, є рукопис ювілейного збірника, присвяченого 20-річчю діяльності Української господарської академії та 10-й річниці діяльності Українського техніко-господарського інституту за редакцією М. Добриловського, який готувався до публікації у 1942 р., але був заборонений німецькою цензурою. За статистикою професора М. Добриловського, при академії у різні часи діяло 52 різні культурні, професійні, спортивні й інші організації, 38 з яких були безпосередньо пов'язані з академією своїми статутами⁹.

«Українська Політехніка» (друга назва УГА) усіляко сприяла утворенню осередків, полегшуючи їх офіційну реєстрацію, дозволяючи користуватися своїми приміщеннями, виділяючи кошти на їхню діяльність. За своїм складом організації поділялися на: 1) студентські, 2) лекторські та 3) змішаного типу. Ми не будемо розкривати діяльність

⁷ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. С. 56.

⁸ Ibid. С. 57.

⁹ Velychko H. Source Information Base for Study of the Ukrainian Husbandry Academy in CSR and its Librarianship in the Czech Archives. *Časopis pro kulturu a dějiny střední a východní Evropy*. 2015. №1 URL: https://oa.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/121/2021/11/OA_1-2015_tisk73-86.pdf

кожного осередку, тому що кожен з них заслуговує на окрему увагу, наша ж мета показати культурно-просвітницьку діяльність Академії загалом¹⁰.

Культурно-освітня діяльність студентського колективу. Варто зазначити, що умови в Академії були створені таким чином, що студенти самостійно організовували культурно-просвітницьку діяльність. Серед відомих студентських культурних організацій при Академії був академічний хор, що нараховував близько 50 чоловік, керівниками та диригентами якого були відомі українські композитори А. Чехівський, О. Кизима, П. Щуровська-Россіневич.

Студенти, що цікавились літературою організували гурток літераторів «Культ», у діяльності якого брали участь Є. Маланюк, Л. Мосендз, О. Шовгенова (О. Теліга), Н. Лівницька-Холодна, М. Чирський та ін. Члени гуртка періодично влаштовували літературні вечори, під час яких презентували власні твори.

Ті, хто цікавився театральним мистецтвом організували драматичний гурток, що налічував понад 20 членів, підготував і виступив з 30 виставами. У цьому мистецтві студенти активно йшли на співпрацю з відомими артистами О. Загаровим, М. Морською, Г. Совачовою, Ф. Базилевичем та ін.

Майстерною грою та чаруючими виступами захоплювала глядачів капела бандуристів «Кобзар», яка складалася з 30 членів. Деякі члени капели пізніше увійшли у Празьку капелу бандуристів. Не менш цікавим і захоплюючим був музичний квартет у складі А. Іванис (фортепіано), П. Ващенко (перша скрипка), В. Рейтера (друга скрипка) та Ю. Пирогова (віолончель), він виконував класичний репертуар й іноді супроводжував акомпанував показ німих фільмів у місцевому кінотеатрі.

Також за сприяння науково-педагогічного колективу студентами було організовано «Гурток аматорів пластичного мистецтва при УГА», яким керував відомий маляр С. Мако та школу балету під керівництвом студента І. Костіна, яка з успіхом виступала на сцені подебрадського театру. Великої популярності не лише серед українських емігрантів, а й серед чеського населення набув український танок. Так, Товариство плекання українського національного танку при Академії започаткувало школу народного танцю, яку очолив В. Авраменко. Найбільш популярними стали «Гопака», «Аркан», «Запорізький козак» і «Катерина»¹¹.

Очевидним є те, що студенти Академії протягом всього часу її діяльності, відчуючи вплив чеського середовища, побуту та способу життя корінного населення, розвивалася на основі національних духовно-культурних цінностей. Студенти мали можливість проводити значну кількість культурно-освітніх заходів, де розкривали свої таланти та демонстрували багатогранну українську культуру. Цілими колективами вони брали участь у драматичних студіях, музичних, хорових, танцювальних, літературних гуртках, лекторіях, святкуванні державних і релігійних свят, проведенні спортивних змагань. Усі заходи спрямовувались на розвиток національної свідомості¹².

Багато студентів були залучені у спортивні організації, серед яких: «Спортивний клуб» із різними секціями: волейболу, баскетболу, фехтування, плавання, легкої атлетики;

¹⁰ *Песчаній О.О.* Українська господарська академія в Подебрадах...

¹¹ *Наріжний С.* Українська еміграція...

¹² *Ibidem.*

організації скаутів; «Товариством українського Сокола», який був автономною філією чеського Сокола, а також спортивними товариствами «Січ» та «Дніпро»¹³. Відомим фактом є те, що при Академії існувала футбольна збірна. Ця збірна та інші спортивні осередки брали активну участь у численних спортивних змаганнях на місцевому, загальнодержавному та міжнародному рівнях. Цікаво, що членами збірної були також і викладачі академії¹⁴.

З огляду на те, що студенти, які навчалися в Українській господарській академії були з різних регіонів України, вони об'єднувалися у товариства й організації за територіальною приналежністю своїх членів, так звані, земляцтва. До таких організацій і земляцтв належали: «Гурток студентів-українців з Північно-Західних земель України», «Кубанське земляцтво студентів УГА», «Товариство кубанців ім. отамана Якова Кухаренка», «Українське студентське товариство ім. І. Франка» й інші¹⁵.

Викладачі та студенти Академії з метою просвітницької діяльності серед українських емігрантів і чеського населення створювали лекторські організації. Серед них згадуються «Спілка техніків сільського господарства», «Товариство українських економістів» і «Товариство українських кооператорів», які читали лекції для широкого кола слухачів. Важливою підтримкою у цій діяльності стала бібліотека Української господарської академії, де було розміщено велику кількість праць, що сприяли ефективному навчанню студентів і формуванню лекційного матеріалу не лише для них самих, а й для популяризації досягнень українських науковців та освітян серед широкого кола місцевого населення.

У 1922 р. професорами та студентами було засноване. «Українське видавниче товариство». Одразу ж почали створюватися різні дочірні організації, які видали понад 245 публікацій. Крім книг видавництво видавало також і періодичні видання. Зокрема, у періодичному виданні «Кооперативний огляд» друкувалися статті не лише наукового характеру, а й культурно-просвітницького¹⁶.

У 1924 р. Українська академічна громада при Українській господарській академії заснувала у Подєбрадах часопис «Наша Громада» (1924-1926). У цьому періодичному виданні висвітлювали організацію навчального процесу в Академії, діяльність її громади і товариств при ній, міжнародний студентський рух та участь у ньому українців. Важливою частиною матеріалів видання була популяризація досягнень української молоді у спортивних змаганнях, мистецькому житті, побут тощо. Серед рубрик у контексті культурно-просвітницької діяльності можна виділити: «Театр і мистецтво», «Зі спорту» («Зі спортивного життя»), «З місцевого життя», «Памяти померших», «Поштова скринька» («Лист до редакції»). Серед авторів – значна кількість активістів студентського руху: Г. Нячур, Л. Волохів, Г. Сіманц, Г. Валянник, Є. Гловінський; викладачі укр. вишів: О. Лотоцький, О. Безпалко¹⁷.

¹³ Борсяк Т. Тематичний огляд. Роль українського еміграційного спортивного руху у формуванні національної ідентичності. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління*. 2016. URL: <https://bit.ly/3B1XowM>

¹⁴ Уткін О. Вища аграрна школа української еміграції (1922-1935 рр.). *Київські історичні студії*. 2018. № 1 (6). С. 94-102. URL: <https://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/133/180/378>

¹⁵ Наріжний С. Українська еміграція. Ч. 1. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. С. 137-171.

¹⁶ Уткін О. Вища аграрна школа української еміграції (1922-1935 рр.)...

¹⁷ Брайлян Н.Б. Наша громада. *Енциклопедія Сучасної України* (2020). URL: <https://esu.com.ua/article-70976>

Висновки. Отже, Українська господарська академія у Подєбрадах стала не лише значним науково-освітнім центром української діаспори у Чехословацькій республіці, її науково-педагогічний і студентський колективи розгорнули широку культурно-просвітницьку діяльність, що сприяло консолідації української інтелігенції, яка опинилася за межами рідної країни. Викладачі та студенти здійснювали культурно-просвітницькі заходи через організацію цілої низки товариств і спілок. Культурно-просвітницька діяльність була спрямована на збереження свідомості не лише тих українців, що навчалися в Академії, а й усіх представників української діаспори.

Питання культурно-просвітницької діяльності української діаспори є надзвичайно важливим у контексті збереження культурно-історичної спадщини українського народу. Воно потребує більш глибокого дослідження та розкриття в історичній науці.

Serhii Kuzminskyi

Educational and cultural activities of the teaching and student teams of the Ukrainian Economic Academy in Poděbrady (1922-1935)

Abstract: The article is devoted to the coverage of cultural and educational activities of the academic and student staff of the Ukrainian Economic Academy in Poděbrady in the 1922-1935s. The topic of the cultural heritage of the Ukrainian Diaspora is extremely relevant today, as it gives an opportunity to see the overall picture of the activities of the Ukrainian intelligentsia not only in Ukraine but also abroad, in particular in the Czechoslovak Republic. Despite the fact that Ukrainian scholars have studied the activities of emigration in the interwar period, the topic of cultural and educational activities remains only partially covered. Therefore, the purpose of the study was to reveal the educational and cultural activities of the academic and student staff of the Ukrainian Economic Academy in Poděbrady in 1922-1935 and its impact on the public sentiment of the Ukrainian emigration. The study used genetic, comparative and historical methods and the method of analysis. It is proved that, in addition to scientific and educational activities, the academic and student staff of the Ukrainian Academy of Economics carried out cultural and educational activities through the organization of societies and unions. Cultural and educational activities were aimed at preserving the consciousness of the Ukrainian Diaspora and preserving its identification. Theatrical, musical, choral, dance, and sports societies and organizations demonstrated their achievements. Throughout the entire period of the Ukrainian Economic Academy's operation, a large number of cultural, educational, artistic, and sports organizations operated under its auspices and patronage. It became an important cultural center for Ukrainian intellectuals in the Czechoslovak Republic.

Keywords: Ukrainian emigration, the Czechoslovak Republic, Ukrainian Economic Academy in Poděbrady, educational and cultural activities